PRACE NAUKOWE Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie
Seria: PEDAGOGIKA 2004, z. XIII

Jolanta Wilsz

Psychologiczne aspekty koncepcji poradnictwa zawodowego

Skuteczność działań doradcy zawodu zależy od koncepcji umożliwiającej analizowanie i interpretowanie zachowania osoby radzącej się. Doradcy zawodowi najczęściej wykorzystują koncepcje psychologiczne. Analiza podstawowych koncepcji psychologicznych (biologicznej, psychoanalitycznej, behawiorystycznej, poznawczej, marksistowskiej i humanistycznej) przeprowadzona przez J. Wilsz[1] pozwoliła stwierdzić, że każda z nich nakreśla inny obraz człowieka oraz wymienia inne determinanty jego zachowań. Analizując badania prowadzone w ramach poszczególnych koncepcji, można stwierdzić, że koncepcje te uwzględniają niewiele spośród wszystkich możliwych czynników determinujących ludzkie zachowania i nie pozwalają poznać człowieka w pożądanym stopniu. Opinia ta jest zgodna z poglądami psychologów, którzy pomimo ogromnej rozbieżności poglądów w wielu innych sprawach, zgadzają się, że na podstawie aktualnie współistniejących systemów teoretycznych nie są w stanie skutecznie rozwiązywać wszystkich problemów związanych z funkcjonowaniem człowieka.

W poradnictwie zawodowym wykorzystywane są różne teorie i koncepcje psychologiczne. Od sposobu postrzegania klienta przez doradcę, który zależy od przyjętej koncepcji człowieka, zależy metoda podejścia do klienta. Skuteczność działań doradcy zawodu zależy więc od tego, na podstawie jakiej koncepcji będzie analizował i interpretował zachowania osoby radzącej się (czyli jej reakcje), które są podstawowym źródłem wiedzy o tej osobie. Powszechny jest dziś pogląd, że

> obserwacja osób pracujących w poradniach pokazuje, iż doradca potrzebuje wiodącej teorii, która pomogłaby mu w zrozumieniu złożonych procesów poradniczych[2].

W psychologii istnieje wiele różnych koncepcji człowieka, z których każda koncentruje się na innych aspektach ludzkich zachowań, a żadna z nich nie uwzględnia wszystkich

---

[1] J. W i l s z, *Znaczenie niekształtowalnych cech osobowości człowieka w procesie kształcenia przedzawodowego*, Częstochowa 1996, s. 22 – 45.

[2] B. W o j t a s i k, *Warsztat doradcy zawodu. Aspekty pedagogiczno-psychologiczne*, Warszawa 1997, s. 24.

najważniejszych aspektów tych zachowań. Dzieje się tak, ponieważ psychologia jest dziedziną, którą charakteryzuje wyjątkowo duża różnorodność kierunków myślenia, trendów, koncepcji i teorii. Od czasu wyodrębnienia się psychologii jako samodzielnej dyscypliny naukowej, do połowy dwudziestego wieku była ona podzielona na odrębne, rywalizujące ze sobą, szkoły, do których należeli psychologowie podzielający podobne poglądy, w kwestii zarówno przedmiotu, jak i metod badawczych psychologii. Każda kolejna szkoła psychologiczna powstawała na skutek krytyki koncepcji proponowanej przez poprzednią szkołę. Wiele idei prezentowanych przez te szkoły daje się zauważyć we współczesnych koncepcjach psychologicznych. Koncepcje te nie są uważane za wzajemnie konkurujące, traktowane są jako odmienne, ale często wzajemnie dopełniające się ujęcia i sposoby badania funkcji psychicznych człowieka.

Koncepcje poradnictwa zawodowego wyłoniły się na bazie psychologicznych koncepcji człowieka. A. Kargulowa[3], przyjmując jako narzędzie klasyfikacji psychologiczne koncepcje człowieka, wyodrębniła trzy klasyczne koncepcje poradnictwa:

— poradnictwo dyrektywne, które opiera się na koncepcji behawioralnej i psychoanalitycznej;
— poradnictwo liberalne, które pojawiło się na gruncie koncepcji humanistycznej;
— poradnictwo dialogowe wraz z kilkoma jego komplementarnymi odmianami[4], które wywodzi się z koncepcji poznawczej.

Wymienione koncepcje poradnictwa odwołują się do najważniejszych współczesnych koncepcji psychologicznych: behawioralnej, psychoanalitycznej, poznawczej i humanistycznej.

Koncepcje te z jednej strony mają charakter opisowy, tzn. omawiają, jakie prawa rządzą procesami motywacyjnymi i poznawczymi, oraz mówią, jak funkcjonuje człowiek, z drugiej strony usiłują odpowiedzieć na pytanie, w jaki sposób można zmieniać człowieka, tzn. jakie należy w tym celu stosować techniki (psychoterapeutyczne, manipulacyjne, wychowawcze). Koncentrują się na innych aspektach zachowania człowieka i właśnie dlatego, pomimo bardzo wielu różnic między nimi, są w pewnym sensie komplementarne.

Koncepcją podzielającą pogląd o determinizmie biologicznym jest klasyczna psychoanaliza, zgodnie z którą przyczyny zachowań człowieka leżą w jego wnętrzu. Psychoanaliza ukierunkowana jest bardziej na badanie zjawisk psychologicznych, a nie fizjologicznych (co występuje w przypadku koncepcji biologicznej), stosując w celu określenia tych zjawisk pojęcia czysto psychologiczne. Próbując dokonać oceny współczesnej psychoanalizy, należy stwierdzić, że: nie spełnia wymogów metody naukowej, szkicowany przez nią kliniczny portret człowieka niedoskonałego i słabego ma ograniczone zastosowanie, mechanizmy sterujące działaniem człowieka ujmowane są jednostronnie, przeceniana jest rola czynników motywacyjno-emocjonalnych, a niedoceniany jest wpływ procesów poznawczych. Wśród zasług psychoanalizy należy wymienić: wykrycie nieświadomej motywacji, znaczące osiągnięcia w badaniach mechanizmów obronnych, uwzględnianie wpływów społeczno-kulturowych na procesy sterujące zachowaniem, pomaganie człowiekowi poprzez prowadzoną terapię w rozwiązywaniu wewnętrznych konfliktów i przy podejmowaniu decyzji.

---

[3] A. K a r g u l o w a, *Poradnictwo jako wiedza i system działań. Wstęp do poradoznawstwa*, Wrocław 1986.

[4] Należą do nich: poradnictwo życia H. Kaji, poradnictwo życiowe M. Kulczyckiego i poradnictwo biodromalne J. Košči.

Bez względu na krytykę kierowaną pod adresem współczesnej psychoanalizy jest ona bardzo popularna na całym świecie, a zakres jej zastosowań terapeutycznych w odniesieniu do słabych stron człowieka jest ogromny. Pomimo że bardziej aktualna dziś koncepcja humanistyczna, zajmująca się mocnymi stronami człowieka, jest w opozycji do psychoanalizy, to stosowana przez nią terapia skoncentrowana na pacjencie wydaje się wzorować na terapii psychoanalitycznej.

Psychoterapia, pomimo że istotnie różni się od poradnictwa, bywa wykorzystywana przez doradców zawodu, gdyż w pracy psychoterapeutów i doradców występują podobne elementy:

— stworzenie struktury początkowej;
— nawiązanie bliskiego kontaktu;
— określenie problemu;
— badanie siebie, pola percepcji i zachowań;
— możliwa ocena i przyjęcie wkładu otoczenia (np. przyswojenie informacji);
— rozwiązanie problemu;
— podejmowanie decyzji;
— plan działań;
— informacje sprawdzające i ewentualne opracowanie dodatkowych strategii;
— zakończenie[5].

Różnice między psychoterapią a poradnictwem polegają głównie na sposobie postrzegania klienta. Psychoterapeuta zajmuje się poważnymi problemami związanymi z chorobą psychiczną, doradca zawodu ma do czynienia w zasadzie z ludźmi psychicznie zdrowymi. Psychoterapeuta w swej działalności kładzie większy nacisk na przeszłość i na zrozumienie, a doradca na teraźniejszość i na zmianę. Psychoterapeuta przyjmuje rolę eksperta, a doradca partnera dzielącego się z klientem wiedzą i doświadczeniem.

Klasyczna koncepcja behawiorystyczna traktuje uwarunkowania środowiskowe jako jedyny wyznacznik zachowania. Behawioryści pomijają to, co dzieje się wewnątrz organizmu, gdyż procesy psychiczne pośredniczące między bodźcami i reakcjami uważają za nieistotne. Człowieka traktują jako system zewnątrzsterowny, kontrolowany przez świat zewnętrzny. Psychologia bodziec – reakcja, która wyrosła ze szkoły behawiorystycznej, przypomina znaną w cybernetyce i ekonomii analizę typu: wejście – wyjście. Behawioryści nie analizują życia wewnętrznego człowieka, nie negują jednak jego istnienia. Uważają, że zachowania człowieka można zmieniać stosując odpowiedni system nagród i kar, który ukierunkowuje dążenia człowieka. Do zmiany zachowań doprowadzają również odpowiednio stosowane metody manipulacji. Behawioryści uznawani są za twórców skutecznej technologii zachowań zwanej też inżynierią behawiorystyczną. Inżynieria ta składa się z wielu różnych metod i technik modyfikujących zachowania. Zakres i znaczenie tych metod w odniesieniu do ludzi zdrowych, np. uczniów czy pracowników, jest znacznie większe niż w odniesieniu do ludzi chorych.

Gałęzią inżynierii behawiorystycznej jest terapia behawiorystyczna, następująco scharakteryzowana:

> terapia behawioralna stanowi bezpośrednie zastosowanie eksperymentalnie wywiedzionych zasad uczenia do leczenia patologicznych zaburzeń. Terapeuta nie dąży do usunięcia „głębokich" przyczyn psychopatologii ani też nie pozostawia pacjentowi

[5] S.T. G l a d d i n g, *Poradnictwo zawodowe. Zajęcia wszechstronne*, Warszawa 1994, s. 16.

> wolnej ręki w odkrywaniu własnych postaw i uczuć. W zamian opracowuje program warunkowania i wygaszania, w którym wyodrębnione zostają te wzory zachowań, które chce on zmienić, elementy środowiska wzmacniające zachowania nieprzystosowawcze — wyeliminowane, a serie nowych wzmocnień ustawione tak, by prowadziły do nowych, adaptacyjnych zachowań[6].

Postępowy w behawioryzmie nurt określany jako behawioryzm całościowy jest sposobem myślenia charakterystycznym dla E. Tolmana, który przyjmował, że każdy organizm dąży do celu wynikającego z jego stanów wewnętrznych, a zachowanie jest funkcją: zmiennych niezależnych, którymi są bodźce inicjujące i ukierunkowujące zachowania, zmiennych pośredniczących, którymi są „wewnętrzne determinanty psychiczne" zachowań nieobserwowalne wzrokowo, np. zmienne osobowościowe lub organiczne, zmiennych zależnych, którymi są obserwowalne zachowania organizmu.

Chociaż behawioryzm jest koncepcją kontrowersyjną, do dziś pozostaje bardzo popularny, głównie wśród przedsiębiorców, ekonomistów, polityków i niektórych nauczycieli, którzy wykorzystują go w celu sterowania ludźmi. Manipulują wzmocnieniami pozytywnymi, które są bodźcami pożądanymi, czyli nagrodami, oraz wzmocnieniami negatywnymi, które są bodźcami awersyjnymi, czyli karami — w celu spowodowania pożądanych zachowań ludzi. Jeśli chodzi o poradnictwo zawodowe, to przedmiotem oddziaływań poradniczych jest człowiek w zachowaniach, którego zachodzą zmiany pod wpływem takich oddziaływań jak na przykład

> udzielanie porady, udzielanie informacji, interpretacja i wyjaśnianie, trening i ponowne warunkowanie, perswazja, zachęcanie i moralne podtrzymywanie, delikatne kierowanie w stronę pewnych rzeczy, a odsuwanie od innych[7].

Można powiedzieć, że oddziaływania te są oddziaływaniami edukacyjnymi, dzięki którym człowiek uczy się najbardziej korzystnych dla siebie zachowań, pozwalających mu zmienić swe środowisko.

Koncepcja behawiorystyczna przez wiele lat odgrywała ważną rolę w poradnictwie zawodowym, głównie dyrektywnym. Poradnictwo to opiera się również na przeciwstawnej do behawiorystycznej — wczesnej koncepcji psychoanalitycznej. Klient traktowany jest tu jako przedmiot poddawany różnym oddziaływaniom.

Poradnictwo dyrektywne bazuje na jednowymiarowym obrazie człowieka, nie uwzględnia w zadowalającym stopniu indywidualności jednostki, jej przeżyć i samooceny. A. Kargulowa twierdzi, iż dzieje się tak

> ze względu na dopuszczanie sytuacji przemilczania celów ogólnych rad i innych działań, nikłe zainteresowanie doradcy osobistym angażowaniem się jednostki w proces tworzenia porady, czy — mówiąc dosadniej — przez swego rodzaju „zniewolenie" jej, obniżające samodzielność osoby radzącej się, w swej skrajnej postaci bliskie jest manipulacji. Nie zawsze jednak musi poradnictwo mieć aż tak dyrektywny charakter[8].

---

[6] T. M i l l o n, *Introduction — behavioral theories: therapy*, [w:] *Theories of psychopathology. Essays and critique*, pod red. T. M i l l o n, Philadelphia 1967, s. 388.

[7] J. M i c h a e l, L. M e y e r s o n, *Behawioralne podejście do konsultacji i poradnictwa*, [w:] *Zachowanie człowieka w organizacji*, pod red. W.E. S c o t t a, L.L. C u m m i n g s a, Warszawa 1983.

[8] A. K a r g u l o w a, dz, cyt., s. 17.

A. Kargulowa poradnictwo skrajnie dyrektywne nazywa doradztwem i wymienia następujące jego rodzaje: organizacyjne, socjalno-wychowawcze, prawne, medyczne, częściowo zawodowe, językowe i inne specjalistyczne odmiany doradztwa.

Jak pisze A. Kargulowa, poradnictwo dyrektywne, chociaż

> słusznie ujmuje jednostkę jako część mikrostruktury, przede wszystkim rodziny, szkoły, małej grupy, pomija fakt jej przynależności do makrostruktur i w minimalnym stopniu uwzględnia samodzielność i własną aktywność poszczególnych osób w procesie ich rozwoju. Stawiając sobie za cel interwencję w proces wychowania indywidualnego albo grupowego, nie uwzględnia powiązań grup ze społeczeństwem globalnym, pomija ich historyczną zmienność i klasowo-społeczno-kulturową wielorakość[9].

Psychologiczna koncepcja poznawcza obejmuje te kierunki myślenia i teorie psychologiczne, których autorzy uważają, że człowiek jest systemem przetwarzającym informacje, wszystkie zjawiska psychiczne człowieka można wyjaśnić za pomocą procesów informacyjnych, że człowiek jest systemem samodzielnym i świadomym, celowo działającym, zdolnym do twórczego i innowacyjnego myślenia oraz że procesy poznawcze nie funkcjonują odrębnie, ale są zorganizowane i tak jak wszystkie zdarzenia i poszczególne elementy rzeczywistości należy je rozpatrywać w kontekście szerszej całości.

Psychologowie poznawczy uważają, że w celu rozwiązywania różnego rodzaju problemów związanych z funkcjonowaniem człowieka konieczna jest znajomość treści poznawczych o zakresie obejmującym obraz rzeczywistości, który jest zarejestrowany w wewnętrznej poznawczej strukturze człowieka.

Koncepcję poznawczą charakteryzuje myślenie w kategoriach informacyjnych. Wewnętrzne procesy pośredniczące między bodźcem a reakcją, które determinują zachowanie człowieka, to procesy umysłowe, takie jak: myślenie, pamięć, postrzeganie. Z procesów informacyjnych zachodzących w mózgu wywodzą się siły motywujące człowieka i pomimo że procesy te nie są bezpośrednio obserwowalne, to można je poznać, wnioskując z zachowań człowieka, przy czym wnioski takie powinny być poparte badaniami empirycznymi.

Mózg człowieka, stanowiący jego system poznawczy, ma właściwości wrodzone, takie jak: inteligencja, pamięć, myślenie twórcze, myślenie abstrakcyjne, zdolności specjalne. Od tych właściwości zależy, jakimi człowiek dysponuje informacjami. Dotyczy to zarówno informacji uzyskanych w przeszłości, na które składa się wiedza i indywidualne doświadczenia nazywane samowiedzą, jak również informacje docierające do człowieka ze środowiska zewnętrznego.

Wobec braku wiedzy na temat bardzo skomplikowanego organu, jakim jest mózg, psychologowie poznawczy tworzą modele dotyczące różnych aspektów działania mózgu i systemu nerwowego. Modele te, dopiero po ich weryfikacji na drodze badań eksperymentalnych, mogą służyć do zbierania informacji na temat procesów informacyjnych człowieka.

Pomimo powszechności opinii, że wśród psychologów poznawczych brak jest wiodącego teoretyka, wokół którego koncentrowały się badania z zakresu tej koncepcji badawczej, to sądzę, że na szczególną uwagę zasługują prace Jeana Piageta, a głównie jego koncepcja stadiów rozwoju intelektualnego. Ujęcie systemowe i metodyka badań J. Piageta pozwoliły na zbliżenie psychologii z cybernetyką i wykorzystanie jej w psychologii.

---

[9] Tamże, s. 18.

Psychologowie poznawczy dostrzegali złożoność procesów psychicznych człowieka i sprzeciwiali się traktowaniu bodźców jedynie jako nośników energii. Doprowadziło to do powstania wielu nie zintegrowanych ze sobą teorii poznawczych, które łączyły następujące cechy charakterystyczne: koncentrowanie się na poznawczym traktowaniu bodźców społecznych, rozpatrywanie problemów formalnie[10], eksponowanie aspektów motywacyjnych będących konsekwencją procesów poznawczych oraz dynamiczność polegająca na tym, że wzajemne oddziaływania różnych elementów poznawczych ujmowane były w kategoriach braku równowagi i konfliktu.

Terapia poznawcza, opierająca się na teorii konstruktów personalnych G.A. Kelly'ego, służy do rozwiązywania osobistych problemów pacjenta, przez terapeutę i pacjenta wspólnie. Proces terapii ma charakter procesu badawczego i polega na wspólnym formułowaniu hipotez dotyczących metod rozwiązywania trudnych problemów i ich wspólnej weryfikacji.

Psychoterapię poznawczą, stosowaną przez psychologów klinicznych w leczeniu stresów zawodowych, depresji i wielu innych zaburzeń, należy uznać za najbardziej humanistyczną spośród terapii zgodnych z wcześniej omówionymi koncepcjami. Jednak na temat jej skuteczności nie ma jednoznacznych opinii.

Koncepcje J. Piageta, przedstawiciela psychologii poznawczej są wykorzystywane w najnowszych metodach poradnictwa zawodowego. Jedną z podstaw teoretycznych „Metody edukacyjnej" jest koncepcja człowieka i jego rozwoju, zgodnie z którą „człowiek nie jest istotą określoną «z góry», ale tworzy siebie samego stopniowo, w kontakcie z otoczeniem. Trudności pobudzają rozwój jednostki (patrz J. Piaget)"[11]. Oddziaływania w procesach poradniczych, które opierają się na koncepcji poznawczej, koncentrują się głównie na wzbogacaniu informacyjnego obszaru człowieka, a poradnictwu przyznawane są funkcje pobudzające twórcze zachowania innowacyjne, niezgodne z obowiązującymi normami, przebiegające „nie tylko w sferze intelektualnych pomysłów, ale i na płaszczyźnie realnych, materialnych oddziaływań"[12].

Na bazie koncepcji poznawczej powstało poradnictwo dialogowe wraz z kilkoma jego komplementarnymi odmianami. Nie jest ono poradnictwem ani zdecydowanie kierującym, ani otwierającym, ale łącząc te dwa rodzaje, stara się pełnić funkcję pośrednika pomiędzy człowiekiem i przeżywanymi przez niego sprzecznościami a otaczającym go światem, włączając się w nurt ogólniejszych dążeń. Poradnictwo to w rozwiązaniach praktycznych nie odbiega nadmiernie od koncepcji poradnictwa dyrektywnego i liberalnego

> jednak jego odmienność staje się jaśniejsza jeśli jego cele postrzega się przez pryzmat najnowszych odkryć pedagogiki, psychologii poznawczej, antropologii filozoficznej i socjologii humanistycznej, a więc gdy występujące w nim zjawiska rozpatruje się zarówno w skali ogólnospołecznej, a nawet ogólnoludzkiej, jak i w skali po-

---

[10] Z. Rosińska, Cz. Matusewicz, *Kierunki współczesnej psychologii ich geneza i rozwój*, Warszawa 1984. W książce tej autorzy na s. 204 wymienili takie cechy formalne, jak: niezgodność poznawcza, dysonans poznawczy, szerokość kategorii, asymilacja, kontrast, abstrakcyjność i konkretność struktur poznawczych, złożoność poznawcza, otwartość struktur poznawczych i inne.

[11] M.T. Ho-Kim, J.F. Marti, *Metoda edukacyjna. Dossier metodologiczne*, tłum. z franc. M. Tomecka, K. Brzeziński, A. Jakubowski, *Zeszyt informacyjno-metodyczny doradcy zawodowego*, nr 12, pt.: „Metody grupowego poradnictwa zawodowego. Metoda edukacyjna", Krajowy Urząd Pracy, Warszawa 1999, s. 23.

[12] A. Kargulowa, *Kierunki poszukiwań i zagadnienia badawcze w poradnictwie*, „Kwartalnik Pedagogiczny" 1989, nr 2 (132), s. 146.

> jedynczych jednostek, gdy człowieka traktuje się jako autonomiczną indywidualność, ale i członka większych zbiorowości, gdy zakłada się, że działania ludzkie są działaniami świadomymi i celowymi[13].

Poradnictwo dialogowe respektuje każdego człowieka jako jednostkę indywidualną mającą określony potencjał wewnętrzny, która nie posiadając koniecznego zakresu wiedzy, by móc samodzielnie rozwiązywać swe problemy, wspólnie z doradcą poszukuje ich rozwiązań.

Najnowsze metody stosowane w liberalnym poradnictwie zawodowym (na przykład „Metoda edukacyjna") opierają się na koncepcji humanistycznej. Koncepcja ta stanowi kolejną próbę stworzenia spójnego i pełnego obrazu człowieka. Koncepcja humanistyczna wyłoniła się z krytyki mechanistycznego podejścia behawioryzmu oraz klinicznego podejścia psychoanalizy, pomimo że nie zaprzeczała ich osiągnięciom.

Koncepcja humanistyczna usiłuje uzupełnić behawiorystyczną wizję zewnątrzsterowalności człowieka przekonaniem o jego wewnątrzsterowalności, wynikającej z regulacyjnej funkcji czynników wewnętrznych organizmu ludzkiego.

Według Abrahama Harold Maslowa[14] pojęcie istoty ludzkiej jako jednostki reaktywnej, człowieka wprawianego w ruch przez bodźce zewnętrzne, jest bez sensu i nie do utrzymania, jeśli chodzi o ludzi samorealizujących się, gdyż źródła ich działania są bardziej wewnętrzne niż zewnętrzne. A.H. Maslow nie kwestionuje oddziaływań wzajemnych świata zewnętrznego na człowieka, mówi jedynie o jego względnej niezależności od tego świata i głównej przyczyny zachowań upatruje, nie w naciskach wywieranych przez otoczenie, ale w pragnieniach, dążeniach i potrzebach człowieka. Tak więc A.H. Maslow koncentrował swą uwagę na motywacjach. Rozróżniał motywy obronne (tzn. potrzeby redukcji napięć fizjologicznych) oraz motywy wzrostu (tzn. potrzeby rozwijania się). Zaproponowana przez niego hierarchia potrzeb obejmowała potrzeby niższe, takie jak: potrzeby organiczne, potrzeby bezpieczeństwa, potrzeby miłości i przynależności, potrzeby uznania i szacunku, oraz potrzeby wyższe, takie jak: potrzeby poznawcze, potrzeby estetyczne, potrzeby samorealizacji.

Drugi wiodący teoretyk koncepcji humanistycznej Carl Ranson Rogers[15] również uważał, że rzeczywiste przyczyny zachowań tkwią w człowieku, który

> „zasadniczo żyje w swoim własnym, subiektywnym świecie i nawet najbardziej obiektywne aspekty jego funkcjonowania, jak ma to miejsce w nauce, matematyce itp., są rezultatem subiektywnych celów i subiektywnych wyborów"[16].

Rogersowska teoria osobowości opiera się na założeniu, że podstawową potrzebą każdego człowieka jest potrzeba uznania oraz potrzeba rozwoju i wzrostu, a człowiek zawdzięcza niepowtarzalność swojemu „ja", na które składają się zdobyte przez niego informacje o własnych cechach, wartościach i postawach.

Podejściu C.R. Rogersa i A.H. Maslowa, określanemu mianem logoterapii, przeciwstawiają się psychologowie egzystencjalni, wysuwający tezę, że lęk i zagrożenie są nieusuwalnymi elementami doświadczeń człowieka, a czasami również źródłem rozwoju jego

---

[13] A. K a r g u l o w a, *Poradnictwo jako wiedza*..., s. 24.
[14] A.H. M a s l o w, *Toward a psychology of being*, Princeton 1962.
[15] C.R. R o g e r s, *Terapia nastawiona na klienta. Grupy spotkaniowe*, tłum. z ang. A. D o d z i u k, E. K n o l l, Wrocław 1991.
[16] C.R. R o g e r s, *Freedom to learn*, Columbus, Ohio 1969, s. 260.

osobowości. Różnice w wyżej wymienionych podejściach powodują, że odmiennie rozumiane są sposoby samorealizacji człowieka.

W kwestii wizji człowieka psychologowie humanistyczni nie różnią się zasadniczo między sobą. Zgodnie z ich koncepcją człowieka charakteryzuje:

— dążenie do rozwoju indywidualnego;
— dążenie do samorealizacji poprzez wykorzystanie wszystkich swoich możliwości;
— swoboda w wyborze własnej drogi życiowej;
— zdolność do samoakceptacji i samoświadomości;
— potrzeba akceptacji i aprobaty ze strony innych ludzi.

Psychologia humanistyczna koncentruje się na mocnych stronach człowieka, próbuje je odkryć i rozwijać, również poprzez terapię skoncentrowaną na pacjencie, ale pozostawiającą mu bardzo dużo swobody.

Rolą stworzonej przez C.R. Rogersa terapii skoncentrowanej na pacjencie jest pomóc pacjentowi, by mógł:

— samodzielnie zrozumieć i określić swoje własne problemy;
— rozpoznać swoje słabe i mocne strony oraz zrozumieć trudności w rozwoju „ja";
— samodzielnie rozwiązywać własne problemy, poprzez wybór właściwych dla siebie decyzji i działań;
— samodzielnie kontrolować swój los;
— znajdować satysfakcję z samorealizacji i samoakceptacji.

Psychoterapia i poradnictwo rozwijające się na bazie koncepcji humanistycznej, określane mianem poradnictwa liberalnego, opiera się na poglądach C.R. Rogersa, który zakładał istnienie w człowieku ogromnych potencjalnych możliwości i uważał, że jedynie stworzenie mu bezpiecznego i życzliwego klimatu może pozwolić na pełne wykorzystanie tych możliwości. C.R. Rogers uważał, że doradca powinien przyjmować postawę niedyrektywną, ciepłą, otwartą i całkowicie akceptującą osobę radzącą się[17], wzmacniającą ją psychologicznie. Według A. Kargulowej:

> głównym celem poradnictwa wzmacniającego, prowadzonego metodami liberalnymi, jest pomoc jednostce w zaakceptowaniu siebie, swojego stanu psychicznego; jest wzbudzenie nadziei na możliwość pokonania go i wyjścia z trudnego położenia; jest dodanie otuchy i wiary w słuszność optymistycznego patrzenia na świat, wzmocnienie przekonania o tym, że wszyscy ludzie są dobrzy, a tylko okoliczności życia nie zawsze umożliwiają im okazywanie tego. Doradca liberalny nie narzuca swoich rozwiązań ani nie wysuwa propozycji działań, które powinien podjąć radzący się. Najczęściej przyjmuje pozycję „starszego brata" i pozwala osobie zgłaszającej się po pomoc samodzielnie przeanalizować i zdefiniować przeżywane problemy. Za cel stawia sobie oświetlenie pola problemowego, stwarzanie atmosfery przyzwolenia i zachęty, zapewnienie poczucia bezpieczeństwa, zrozumienia, akceptacji[18].

Pomimo że psychologia humanistyczna, na dzień dzisiejszy, nie potrafi odpowiedzieć na wiele pytań dotyczących funkcjonowania człowieka oraz nie jest w stanie rozwiązać

---

[17] Obszerniej sylwetkę i funkcje doradcy w poradnictwie humanistycznym przedstawiła A. K a r g u l o w a w artykule pt. *Rozwój i miejsce poradnictwa psychologiczno-pedagogicznego w Resorcie Oświaty*, „Problemy Poradnictwa Psychologiczno-Pedagogicznego" 1998, nr 1 (8).

[18] A. K a r g u l o w a, *Opozycja bezradność – zaradność w oglądzie poradoznawczym*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze" 2000, nr 7, s. 6.

bardzo wielu problemów z nim związanych, wywarła znaczący wpływ na poradnictwo zawodowe.

Przeprowadzony obszerny przegląd koncepcji psychologicznych i teorii proponowanych w ramach poszczególnych koncepcji pozwala stwierdzić istnienie ogromnej ilości diametralnie różniących się poglądów, teorii, sugestii i przekonań psychologicznych. Analizując badania prowadzone w ramach poszczególnych koncepcji, można dojść do wniosku, że każda koncepcja uwzględnia niewiele spośród wszystkich możliwych czynników. Każda z omówionych koncepcji nakreśla inny obraz człowieka oraz wymienia inne determinanty jego zachowań, i tak:

— zgodnie z koncepcją psychoanalityczną zachowanie człowieka jest zdeterminowane popędami, które są czynnikami wewnętrznymi energetycznymi[19];
— zgodnie z koncepcją behawiorystyczną zachowanie człowieka jest zdeterminowane środowiskiem zewnętrznym, czyli oddziaływaniem bodźców zewnętrznych, które są czynnikami zewnętrznymi[20];
— zgodnie z koncepcją poznawczą zachowanie człowieka jest zdeterminowane informacyjnymi procesami pośredniczącymi, które są czynnikami wewnętrznymi informacyjnymi oraz informacyjnymi oddziaływaniami otoczenia, które są czynnikami zewnętrznymi informacyjnymi;
— zgodnie z koncepcją humanistyczną zachowanie człowieka jest zdeterminowane czynnikami wewnętrznymi, których funkcja jest regulacyjna[21].

Słuszny więc wydaje się pogląd C.R. Rogersa, podzielany przez wielu współczesnych psychologów, że

> za element współczesnego życia należy uznać fakt znalezienia się w obliczu paradoksu, że widziany w jednej perspektywie człowiek jest złożoną maszyną. Każdy dzień zbliża nas w kierunku coraz to bardziej precyzyjnego rozumienia i bardziej precyzyjnego kontrolowania tego obiektywnego mechanizmu, który nazywamy człowiekiem. Z drugiej strony, człowiek rozpatrywany w innym znaczącym wymiarze swej egzystencji jest subiektywnie wolny; jego drogę życiową można zadowalająco wyjaśnić przez odwołanie się do dokonywanych przez niego wyborów i odpowiedzialności; w rzeczywistości jest budowniczym własnego losu. Z pewnością krytycznym momentem jego istnienia jest odkrycie swej własnej, znaczącej odpowiedzialności za całe swoje życie. Jeżeli w odpowiedzi na to stwierdzimy: „Lecz te dwie perspektywy nie mogą być równocześnie prawdziwe", moją odpowiedzią będzie: „Oto głęboki paradoks, z którym musimy się pogodzić"[22].

Chociaż logika tej wypowiedzi C.R. Rogersa, w kontekście dzisiejszego stanu wiedzy psychologicznej, nie budzi zastrzeżeń, to stwierdzenie, że z takim paradoksalnym stanem musimy się pogodzić, jest przejawem rezygnacji i kapitulacji, na które w nauce nie ma miejsca.

---

[19] Niektórzy neofreudyści (np. Karen Horney i Erich Fromm) zwracali też uwagę na oddziaływania otoczenia i interesowali się głównie bodźcami społeczno-kulturowymi.

[20] Niektórzy behawioryści (np. Edward Chace Tolman) zwracali uwagę, że zachowania zależą również od wewnętrznych czynników psychicznych.

[21] Zestawienie czynników determinujących zachowania człowieka w odniesieniu do sześciu koncepcji (biologicznej, psychoanalitycznej, behawiorystycznej, poznawczej, marksistowskiej i humanistycznej) przedstawiłam w swej książce pt. *Znaczenie niekształtowalnych cech osobowości człowieka w procesie kształcenia przedzawodowego*, Częstochowa 1996, s. 42.

[22] C.R. R o g e r s, *Freedom to learn*, Columbus, Ohio 1969, s. 275.

Pomimo ogromnej rozbieżności poglądów w bardzo wielu kwestiach w zasadzie wszyscy psychologowie zgadzają się, że na podstawie aktualnie współistniejących systemów teoretycznych nie są w stanie skutecznie rozwiązywać problemów funkcjonowania człowieka.

Pomimo że prowadzą wiele różnego rodzaju badań, dzięki którym zgromadzona jest ogromna wiedza dotycząca głównie przejawów zachowań, to do dziś brakuje syntezy tych badań, systemu psychologicznego, który można stworzyć na ich podstawie, brak jest również ogólnych teorii psychologicznych opierających się na tych badaniach czy też uwzględniających je. Kolejne badania wzajemnie ze sobą nie związane i kolejne nowe, dowolnie formułowane poglądy, koncepcje i teorie psychologiczne oderwane od siebie, mogą przyczynić się wyłącznie do dalszego rozdrobnienia psychologii. W istniejącej sytuacji pomocną może okazać się teoria systemu autonomicznego[23], który jest abstrakcyjnym, teoretycznym systemem funkcjonalnym. Wszystkie procesy wewnętrzne tego systemu zostały opisane z matematyczną ścisłością dzięki temu, że są procesami sterowniczymi[24], które bada nauka o sterowaniu. Dzięki tej teorii można określić wzajemne związki między elementami aktualnych koncepcji psychologicznych. Wszelkiego rodzaju dotychczasowe badania psychologiczne można umieścić we właściwych obszarach systemu autonomicznego i dzięki teorii tego systemu, można określić wzajemne związki między tymi badaniami, gdyż reguły funkcjonowania systemu autonomicznego są dokładnie znane.

Teorię systemu autonomicznego i koncepcję stałych indywidualnych cech osobowości[25] opracowaną na podstawie tej teorii można przyjąć jako bazę teoretyczną analizy zadań poradnictwa zawodowego.

Pierwszą teorią poradnictwa, ukierunkowaną na doradcę (podejście dyrektywne), opracował E.G. Williamson wraz z współpracownikami, koncepcję ukierunkowaną na klienta (podejście niedyrektywne) — przełomową zarówno dla psychologii jak i dla poradnictwa — opracował C.R. Rogers. Według niej doradca powinien ze zrozumieniem wysłuchać klienta, zrezygnować z jego wartościowania, zaakceptować go takim jaki faktycznie jest. Koncepcja C.R. Rogersa wywarła głęboko humanistyczny wpływ na większość kolejnych koncepcji.

Aktualnie występuje niewielka ilość prób opracowania oryginalnych systemów poradnictwa. Do najważniejszych zaliczane są:

— koncepcja integracji rozwoju ze strategiami poradnictwa autorstwa Iveyego;
— system kontinuum, którego autorami są B. Cellotta i H. Telasi-Golubcow;
— model medyczny[26].

---

[23] Teorię systemu autonomicznego opracował M. M a z u r i opublikował w swej książce pt. *Cybernetyczna teoria układów samodzielnych*, Warszawa 1966.

[24] Procesy psychiczne, będące procesami sterowniczymi, jako niedostępne dla obserwacji znajdują się poza zakresem psychologii.

[25] Koncepcji stałych indywidualnych cech osobowości dotyczą publikacje autorki artykułu, między innymi: J. W i l s z, *Psychologizowana wersja koncepcji stałych indywidualnych cech osobowości i jej wykorzystanie przy wyborze zawodu*, [w:] *Kształcenie zawodowe: pedagogika i psychologia*, pod red. T. L e w o w i c k i e g o, J. W i l s z, I. Z i a z i u n a i N. N y c z k a ł o, nr III, Częstochowa – Kijów 2001; J. W i l s z, *Znaczenie koncepcji stałych indywidualnych cech osobowości dala poradnictwa zawodowego*, „Pedagogika Pracy" 2001, nr 38; I. В і л ь ш, *Структура, зміст і функції сталих індивідуальних якостей учня у процесі допрофесійого навчання і виховання*, Київ 1997; J. W i l s z, *Znaczenie niekształtowalnych cech osobowości człowieka w procesie kształcenia przedzawodowego*, Częstochowa 1996.

[26] Systemy te opisał S.T. G l a d d i n g, dz. cyt., s. 37 – 39.

Na szczególną zasługuje tu „Metoda edukacyjna”[27], która chociaż „nie rości sobie pretensji do uniwersalizmu”[28], jest bardziej wszechstronna niż pozostałe koncepcji poradnictwa zawodowego. Podstawy, na których bazuje ta koncepcja, są następujące:

— człowiek uznawany jest jako podmiot, który ma prawo decydować o swoim życiu, gdyż ma w sobie elementy niezbędne do rozwiązywania własnych problemów, może on jednak czasowo potrzebować towarzyszenia z zewnątrz dla skuteczniejszego zmobilizowania tych elementów;
— między człowiekiem a otoczeniem istnieje interakcja i nie jest możliwe oddzielne zajmowanie się tylko jednym z tych aspektów, konieczne jest stałe branie pod uwagę pod uwagę układu jednostka – otoczenie;
— rzeczywistość traktowa jest jako coś złożonego i stale ewoluującego, w tym sensie człowiek nie może być traktowany jako osoba statyczna, określona raz na zawsze, lecz jako osoba rozwijająca się przez całe życie[29].

Konsekwencje tych postaw dla poradnictwa są następujące:

— poradnictwo zawodowe w coraz większym stopniu powinno dotyczyć jednostki przez całe życie, ze szczególnym uwzględnieniem ewolucji społeczeństwa, gospodarki, zawodów;
— człowiek znajduje się w centrum swojego problemu, jest podmiotem swoich wyborów dotyczących szkoły i zawodu. Wymaga to często istnienia „osoby towarzyszącej”, która będzie pomagać w tworzeniu rozwiązań;
— ze względu na złożoność procesów wyboru i podejmowania decyzji „osoba towarzysząca” staje się „edukacyjna” wtedy, gdy pomaga klientowi w nabyciu umiejętności niezbędnych do rozwiązania problemu;
— idee towarzyszenia pracy „edukacyjnej” wymagają uwzględnienia wymiaru czasowego. Chodzi o to, aby osobę wpisać w proces, z etapami oraz rytmem, który może zmieniać się w zależności od tej osoby oraz aby w wyniku tej pracy nie rozwiązywać problemu doraźnie, lecz zapewnić trwałe skutki w sferze rozwoju i autonomii danej osoby;
— praca nie może skupiać się głównie na jednostce, poprzez sporządzenie jej bilansu osobowego, stale należy uwzględniać środowisko i jego złożoność;
— problem poradnictwa nie może znaleźć rozwiązania gotowego i ostatecznego, wówczas gdy chodzi o wspomożenie jednostki w jej rozwoju tak, by wpisała się ona w zmieniającą się rzeczywistość[30].

Na szczególną uwagę zasługują główne założenia „Metody edukacyjnej” sformułowane na podstawie prac D. Supera i S. Riverina-Simarda:

— preferencje, kompetencje i warunki, w jakich człowiek żyje i pracuje, a w konsekwencji jego percepcja siebie samego — zmieniają się w miarę upływu czasu i nabywania nowych doświadczeń: proces wyboru i adaptacji ma charakter procesu ciągłego;
— człowiek dorosły nie jest istotą „dokończoną”, aż do śmierci rozwija się w różnych kierunkach i w zróżnicowanym tempie, co sprawia, że kierunki tego rozwoju są w dużej części niemożliwe do przewidzenia;

---

[27] „Metoda edukacyjna” powstała w Kanadzie, a do Polski dotarła z Francji wraz z wydaną w Warszawie w 1999 roku, w języku polskim książką autorstwa M.T. H o - K i m i J.F. M a r t i zatytułowaną *Metoda edukacyjna*...

[28] Tamże, s. 17.

[29] Por. tamże, s. 18.

[30] Por. tamże, s. 18 – 19.

— rozwój jest zjawiskiem ciągłym i odbywa się potencjalnie z taką samą intensywnością na każdym etapie życia zawodowego;
— cykl życiowy składa się z następujących na przemian po sobie okresów refleksji i reorganizacji, również kryzysy i dysonanse są częścią harmonijnego rozwoju;
— interakcja ewoluującego środowiska i zmieniającej się jednostki stanowi podstawę pracy nad rozwojem zawodowym[31].

Podstawy teoretyczne „Metody edukacyjnej" stanowią następujące cztery koncepcje:
— operacyjna teoria rozwoju zawodowego;
— koncepcja świata i zawodów;
— koncepcja człowieka i jego rozwoju;
— koncepcja porady[32].

Operacyjna teoria rozwoju zawodowego wskazuje, że proces rozwiązywania problemów obejmuje cztery etapy: eksplorację, krystalizację, specyfikację i realizację. Dla jego wprowadzenia konieczne jest, by klient odwołał się do wszystkich swoich zdolności intelektualnych i postaw, których można się nauczyć. Klient uczy się dokonywania wyborów (edukacja podyktowana świadomym wyborem) poprzez rozwijanie właściwych umiejętności i zdolności.

Koncepcja świata i zawodów przyjmuje, że człowiek zarazem poznaje i przekształca świat. Zawody powstają, zmieniają się, a człowiek w procesie orientacji poznaje dynamicznie zmieniającą się rzeczywistość. Jeden człowiek może wykonywać różne zawody, czerpiąc z nich satysfakcję. Różni ludzie mogą wykonywać ten sam zawód z różnych powodów.

Koncepcja człowieka i jego rozwoju przyjmuje, że człowiek tworzy siebie samego stopniowo, w kontakcie z otoczeniem (trudności pobudzają jego rozwój). Będąc podmiotem sytuacji, działa celowo i usiłuje nadać sens swojemu życiu, zawsze zachowuje pewien margines swobody bez względu na uwarunkowania zewnętrzne.

Koncepcja porady opiera się na zasadach filozofii humanistycznej. Doradca pomaga klientowi: stać się bardziej świadomym siebie i otaczającą rzeczywistości, przeżyć doświadczenia, przeanalizować je, wniknąć w ich sens, wyrazić własne przeżycia i pragnienia, uświadomić sobie własne sposoby działania i podejmowania decyzji, oraz prawidłowo określić najwłaściwsze cele własne itp.

Przegląd poszczególnych koncepcji i systemów poradnictwa (poza „Metodą edukacyjną") dokonany przez S.T. Gladdinga[33] ukazuje, że poradnictwo nie jest podporządkowane jednemu dominującemu systemowi teoretycznemu. Poradnictwo wykorzystuje wiele systemów i nigdy nie wypracowało jednolitego podejścia systemowego.

> Jako że zawód ten nie miał bazy organizacyjnej, poszczególne grupy definiowały swoją działalność w oparciu o te systemy, które im odpowiadały. Niektórzy profesjonalni doradcy uznawali potrzebę jednolitego systemowego podejścia do uprawianej przez nich dyscypliny[34].

Potrzebę istnienia systemu poradnictwa już w 1949 r. sygnalizował R. Mathewson, według którego poradnictwo

---

[31] Tamże, s. 22.
[32] Tamże, s. 22 – 24.
[33] S.T. G l a d d i n g, dz. cyt., s. 19 – 40.
[34] Tamże, s. 35 – 36.

> poszukuje systemu, by [...] wyzwolić się z nieodpowiednich ram zapożyczonych z tradycyjnej filozofii i oświaty, psychologii, politycznych twierdzeń będących podstawą rządów demokratycznych, itd.[35]

Pomimo bezspornego faktu, że nie istnieje spójny całościowy system poradnictwa zawodowego, jest nadzieja, że w miarę rozwoju zawodu doradcy opracowany zostanie jednolity system włączający badania i doświadczenia, a nie, jak to stwierdza S.T. Gladding „oparty na badaniach i doświadczeniach"[36]. Wyrażam głębokie przekonanie, nad którego uzasadnieniem aktualnie pracuję, że teoria systemu autonomicznego wraz z koncepcją stałych indywidualnych cech osobowości będą stanowiły podstawę takiego całościowego systemu poradnictwa zawodowego.

---

[35] R. M a t h e w s o n, *Guidance policy and practice*, New York 1949, s. 73 (cytuję za S.T. G l a d d i n g, dz. cyt., s. 35).

[36] S.T. G l a d d i n g, dz. cyt., s. 39.